

ЗАСТОСУВАННЯ ПРОБЛЕМНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ

Одним з важливих шкільних предметів є географія, що покликана донести до учнів систему поглядів на світ, формувати їхнє мислення, географічну освіченість і компетентність, економічну, політичну та екологічну культуру учнів. У процесі навчання географії, як й інших предметів, важливо перейти від заучування фактів до засвоєння смислу подій і явищ, формування інтегрованих умінь та розвитку інтелектуальних здібностей школярів. Одним із засобів реалізації цих завдань є запровадження проблемного навчання.

Вагомий внесок у розвиток теорії і методики розв'язання питань проблемного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах зробили такі вітчизняні вчені у галузі педагогіки і психології, як А. М. Алексюк, Н. М. Буринська, А. А. Бут, В. М. Герасимчук, В. П. Замковий, В. П. Корнєєв, Л. І. Круглик, С. Д. Максименко, Л. Л. Момот, В. І. Паламарчук, О. І. ПометунЮ. Д Руденко, А. Й. Сиротенко, О. Г. Стадник, М. С. Топузов, А. В. Фурман, Б. О.Чернов, Є.Й.Шипович, П. Г. Шищенко, М. Т. Янко та ін. Вони обґрунтовували проблемність у навчанні та дидактичні основи формування мислення учнів, з'ясовували організацію методичних досліджень, розглядали питання проблемного та проблемно-модульного підходу до навчання, розробляли творчо-розвивальні технології та започаткували проблемно-пошукові методи у процесі викладання навчальних предметів [2].

Деякі аспекти проблемного навчання географії також з'ясовували такі українські методисти, як В. М. Герасимчук, В. П. Замковий, В.П.Корнєєв, Л. І. Круглик, А. Й. Сиротенко, О. Г. Стадник, М. С. Топузов та ін. У їхніх працях зосереджується увага на питаннях формулювання проблемних завдань і методиці проведення проблемних уроків з окремих курсів географії.

Мета даної статті – проаналізувати застосування проблемних методів навчання при викладанні географії.

Проблемне навчання — така організація навчання, яка передбачає створення під керівництвом вчителя проблемної ситуації та активну самостійну діяльність учнів, щодо вирішення і розв'язання проблем. Внаслідок чого відбувається збагачення професійними знаннями, уміннями, навичками, розвитком розумових здібностей [1].

В основі технології проблемного навчання лежить упровадження методів проблемного викладання, частково – пошукового та дослідницького. Вони вступають між собою в найтісніші зв'язки, переплітаються, комбінуються, що сприяє міцному засвоєнню знань та правильній організації діяльності учнів на уроках географії [5].

1. Метод проблемного викладання передбачає використання знань та вмінь учнів у процесі наукового міркування. Проблемно викладаючи матеріал, учитель сам розкриває істину: як виникла проблема, як різні вчені підійшли до її розв'язання, які постали гіпотези, передбачення, спірні питання, як вони перевірялися. Учні слідкують за думкою вчителя, розмірковують, занурюються в атмосферу науково – доказового пошукового мислення.

За допомогою підручника, різних наочних посібників та інших засобів навчання вчитель надає учням інформаційний матеріал з проблем, групує його так, що проблема послідовно з ним розвивається за допомогою системи доказів і логічних міркувань (дедуктивних і індуктивних). У такий спосіб учні доходять кінцевого висновку тим самим шляхом, що і кожний дослідник. Від початку дослідження проблеми і до завершення цього процесу здійснюється контроль за діяльністю учнів та оцінка їхніх знань і вмінь [6].

Завдання учнів полягає в тому, щоб навчитися стежити за розповіддю вчителя, робити висновки, тобто розв'язувати навчальні завдання. Творчість учня виявляється в умінні мислити. Наприклад під час вивчення теми «Географічне положення Австралії, рельєф, корисні копалини» ставляться такі запитання: «Які океани ц моря омивають Австралію?», «Які форми рельєфу

переважають в Австралії?», «Чому в Австралії утворилися пустелі?». На третє запитання учням відповісти складно, воно є проблемним. Відповідь на нього вони знаходять у підручнику, а висновок роблять за допомогою вчителя.

При вивченні рельєфу дна Атлантичного океану ставиться таке проблемне завдання: «Дослідіть за фізичною картою атласу глибини Атлантичного океану і зробіть припущення про походження Британських островів». Під час дослідження учні доходять висновку, що острови відокремились від материка

2. Мета частково – пошукового методу полягає в залученні учнів до творчої діяльності. Досягається це за допомогою проблемних та творчих завдань, спосіб розв'язання яких їм невідомий. Учитель ділить навчальний матеріал на частини(проблеми) та за допомогою спеціально підібраної системи завдань підводить учнів до аналізу фактів та їх зв'язків, до самостійних висновків. Діяльність учнів полягає в тому, що вони за різними засобами навчання ознайомлюються з матеріалом теми й на основі аналізу, висновків, виконання самостійних завдань з розв'язання під проблем творчо вирішують проблему в цілому [4].

Наприклад, під час вивчення теми «Клімат Африки», учні пригадують матеріали 6 – го класу: чим ближче до океану, тим більше опадів. Потім ставиться проблемне запитання: «На узбережжі Атлантичного океану розташована пустеля Сахара, де опадів випадає небагато. Чому?». Для розв'язання учням потрібно проаналізувати кліматичну карту Африки. У результаті аналізу діти роблять висновок, що на кількість опадів в Африці впливають пасати, що несуть сухе повітря. Тому в Сахарі, розташованій поряд з океаном, опадів випадає дуже мало.

При вивченні теми «Клімат Південної Америки» можна поставити таке запитання: «Чому на одній і тій самій широті материка(30⁰ пд.ш.) випадає різна кількість опадів?». Така постановка запитання змушує учнів міркувати, пригадувати вивчене раніше. Діти вивчали кількість опадів і напрямки вітрів на схід від Анд і на захід від них. Виходило, що на східних відрогах опадів

випадає 500 мм, а на західних – 1000 мм. Таким чином учні встановлюють, що на клімат Південної Америки впливають вологі вітри з океану і розташування гірських хребтів на шляху їх проходження.

3. Призначення дослідницького методу – пробудження в школярів потягу до творчої діяльності і здобуття нових знань та вмінь в процесі самостійного пошуку. Учитель підбирає і систематизує завдання, для використання яких учням не вистачає знань. Тим самим створюється ситуація пошуку, коли діти відчувають нестачу теоретичних знань та не володіють практичним досвідом. Виконання проблемних завдань передбачає не тільки здобуття нових знань про природу та суспільство, а й нові шляхи пошуку цих знань, що спонукає розвиток творчого мислення, допомагає учням оволодіти методами наукового пізнання та формує в них інтерес і потребу у творчій діяльності [6].

Діяльність учнів спрямовується на вивчення літературних джерел, виявлення фактів; створюється план дослідження; усе організовується під керівництвом учителя на основі різних джерел знань. Обов'язкові ознаки діяльності учнів у процесі самостійного розв'язання завдань – письмова відповідь, усна, графічна чи картографічна.

Наприклад, під час вивчення теми «Клімат Південної Америки» на дошці записується дві інформації.

Інформація 1. Дев'ять, а той десять місяців на рік у всьому басейні Амазонки йдуть дощі і рівень води в річках підвищується на 15 м. У травні вода в річці сягає найвищого рівня, заливає ліси Амазонки на сотні квадратних кілометрів. У вересні все змінюється. Дощі припиняються вода спадає, річки оголюють білі пляжі, звідусіль злітаються птахи. Усе залито сонячним промінням.

Інформація 2. Дощів тут майже ніколи не буває. Широкі плоскі долини без річок і річищ розділені невисокими хребтами. Всюди солончаки – темні, щільні, оскільки без вологи ніякі рослини не можуть прижитися. Це найсухіша на земній кулі пустеля Атакама.

Учням даються завдання з'ясувати, чому на території Південної Америки такий нерівномірний розподіл опадів. Аналізуючи кліматичну карту шкільного атласу, учні самостійно відшукають причини виникнення різних типів клімату на території Південної Америки. Потім роблять висновки. Нерівномірність розподілу температури і опадів залежить від широти місцевості морських течій. Пануючих вітрів, рельєфу, конфігурації материка.

Наприклад, вивчаючи тему «Клімат Північної Америки», учні, пригадуючи матеріал попереднього курсу географії, роблять висновок, що на одній і тій самій широті проміння сонця падає під однаковим кутом і тому має однаково обігрівати Землю. Але проаналізувавши кліматичну карту, вони дізнаються що в Північній Америці на 50⁰ пн.ш. середня температура січня – 20⁰С, а в Західній Європі на цій самій широті – 3⁰С. Тоді їм ставиться запитання: «Як ви можете пояснити цю невідповідність?». Так виникла суперечність між відомими й новими фактами. Щоб розв'язати її учням спочатку пропонується дослідити кліматичну карту Північної Америки та Західної Європи, потім назвати чинники, які можуть впливати на зниження чи підвищення температури повітря. У результаті дослідження школярі самостійно роблять висновки, що холодна Лабрадорська течія, айсберги, вкрита кригою Гренландія охолоджують Північну Америку. Тепла ж течія Гольфстрім і води Атлантичного океану пом'якшують клімат усієї Європи. Так було усунуто суперечність, у дітей виник інтерес до вирішення подібних ситуацій.

Також слід розглянути наступні методи проблемного навчання.

4. Використання монологічного методу перебудовує процес навчання географії. Учитель найчастіше на уроках разом з учнями лише намагається створити проблемні ситуації. Роль учня при використанні даного методу досить не велика, рівень самостійності не високий. За такої організації процесу засвоєння нового навчального матеріалу необхідно застосовувати всі нові основні дидактичні вимоги до уроку, доступність викладу матеріалу, враховуючи послідовність висвітлення інформації, підтримуючи увагу до вивчення теми, однак метод перетворює учня у пасивного сприймача

інформації, не активізує його пізнавальної діяльності. В даному використовується інформаційно – поетапне інформування учня додатковими фактами, спрямоване на поповнення запасу географічних знань і тільки [3].

5. Розсудливий метод використовується при розв'язанні цілісної проблеми. Відповідний матеріал учитель ділить на частини, до кожного етапу системи риторичних проблемних запитань створюється проблемна ситуація. Відповідно в учнів у процесі їх розв'язання простежується розвиток аналітичного мислення. Вибираючи розсудливий метод навчання, вчитель у процесі засвоєння географічних знань учнями використовує пояснювальний метод, сутність якого полягає в тому, що він включає опис та пояснення науки, розкриває поняття за допомогою слова, наочності і практичних дій [7, с. 45].

6. Діалогічний метод ставить перед собою задачу залучити учнів до реалізації проблемної ситуації різними способами, активізувати їхню пізнавальну цікавість, застосовувати знання в новій для них ситуації, доповнити інформаційними запитаннями гіпотезу дослідження. Використовуючи діалогічний метод на уроці географії, вчитель має чітко керувати навчальним процесом, що забезпечить високий рівень пізнавальної активності учнів.

Проаналізовано застосування методів проблемного навчання на уроках географії в загальноосвітніх навчальних закладах. З'ясовано, що в основі технології проблемного навчання лежить упровадження методів проблемного викладання, частково – пошукового та дослідницького. Вони вступають між собою в найтісніші зв'язки, переплітаються, комбінуються, що сприяє міцному засвоєнню знань та правильній організації діяльності учнів на уроках географії. Практика свідчить, що проблемний підхід у навчанні створює сприятливі умови для творчої активності учнів, дає можливість індивідуалізувати навчання і більш повно врахувати інтереси і здібності дітей.

Список літератури:

1. Васильева Л. Ф. Вопросы проблемного обучения в методике географии / Л. Ф. Васильева // Учитель в школе. – 2010. - № 1. – С. 12 – 14.
2. Галай И. П. Методика обучения географии / И. П. Галай. - Минск: Аверсэв, 2006 - 157ст.
3. Корнеев В. П Проблемне навчання географії / В. П. Корнеев., О. В Корнеев., Л.І. Круглик., О. М Топузов.— Х.: Основа, 2001. — 96 с.,
4. Махмутов М.І. Організація проблемного навчання в школі / М.І. Махмутов. – М., 1983. – 299 с.
5. Мельникова Є.Л. Технологія проблемного навчання. Школа 2100. Освітня програма і шляхи її реалізації / Є.Л. Мельникова. – М.: Баласс, 1999. – 257 с.
6. Плющик Ю. Пізнання через проблемне навчання географії / Ю. Плющик // Краєзнавство, географія туризм. – 2009. – № 7. – С. 7 – 22.
7. Топузов О. М. Організація проблемного навчання на уроках географії в середній школі/ О. М. Топузов // Рідна школа. – 2007. - № 3. – С.43 – 46.